

Hrabiego Leonida Kamarowskiego wizja idei suwerenności państw w postępowaniach przed trybunałem międzynarodowym

Count Leonid Kamarovsky's Vision of the Idea of State Sovereignty in Proceedings Before an International Tribunal

Count Leonid Kamarovsky was one of the most recognized international law specialists in the Russian Empire era. His considerations focused primarily on the issue of international justice. Kamarovsky's doctoral dissertation, An International Tribunal, became the theoretical basis for establishing an international tribunal in the 19th century. In this work, he analyzed the state sovereignty principle in a collision with the competencies of an international tribunal, the creation of which, he thought, was a natural stage in the development of humanity and international law.

Dariusz Szpoper

profesor nauk prawnych
Akademia Pomorska w Słupsku
ORCID – 0000-0002-8593-2821
e-mail: dariusz.szpoper@apsl.edu.pl

Arsen Tagirov

student prawa
Akademia Pomorska w Słupsku
ORCID – 0000-0001-5729-3500
e-mail: arsen.tagirov1045@gmail.com

Słowa kluczowe:

Leonid Kamarowski, suwerenność, trybunał międzynarodowy, międzynarodowy wymiar sprawiedliwości, zasada komunikacji, prawo międzynarodowe, Uniwersytet Moskiewski

Key words:

Leonid Kamarovsky, sovereignty, international court, international justice, the principle of communication, international law, Moscow State University

<https://doi.org/10.36128/priw.vi44.575>

„Pokój jest nie do pomyslenia tam,
gdzie nie rządzi prawo”

Leonid Aleksejewicz Kamarowski

Leonid Aleksejewicz Kamarowski (1846-1912) należał do grona najwybitniejszych rosyjskich prawników zajmujących się prawem międzynarodowym w końcu XIX i na początku XX wieku. Jego kariera wiodła od studiów w Uniwersytecie Moskiewskim poprzez funkcję dziekana Wydziału Prawa tej uczelni, by następnie pełnić obowiązki jej rektora. Wyłącznym tragicznym wypadkiem, mający miejsce w dniu elekcji rektora Uniwersytetu Moskiewskiego 22 kwietnia 1911 roku, spowodował, że nie mógł on zostać wybrany na to stanowisko. Cierpiący na wadę słuchu Kamarowski nie usłyszał bowiem nadjeżdżającego tramwaju i został przez pojazd ten potrącony, doznając urazu

głowy. Drastyczne pogorszenie jego stanu zdrowia spowodowało wycofanie tej kandydatury z wyborów rektorskich¹.

Leonid Kamarowski pełnił też funkcję deputowanego do Moskiewskiej Dumy Miejskiej, jak również był członkiem Instytutu Prawa Międzynarodowego oraz Moskiewskiego Towarzystwa Prawniczego. W 1909 roku skierowano go jako jedną z czterech osób reprezentujących Imperium Rosyjskie do Stałego Trybunału Arbitrażowego w Hadze. W tym samym roku został wybrany na stanowisko dziekana Wydziału Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego, a w 1910 roku powołano go na członka-korespondenta Akademii Nauk w Sankt-Petersburgu². Zaangażował się również aktywnie w działalność polityczną, zasiadając w Komitecie Centralnym liberalno-konstytucyjnej partii „Związek 17 października” (*Sojuz 17 oktiabria*)³.

Nie sposób nie wspomnieć też o jego związkach z polskością. Otóż rodzina Kamarowskich wywodziła się z dawnego szlacheckiego, polskiego rodu Komorowskich (Komarowskich)⁴. Przodek Leonida Kamarowskiego – Paweł Prokofiewicz Komarowski rodem z Rzeczypospolitej Obojga Narodów, w pierwszej połowie XVII wieku wyjechał z tego państwa do Rosji⁵. W następnych pokoleniach dzieje Kamarowskich wiązały się już prawie wyłącznie z Rosją. Dziadek (Jewgraf Fiedotowicz Komarowski) pełnił funkcję

- 1 Jekaterina Kamarowskaja, Jewgraf Komarowski, *Grafinia Kamarowskaja. Wspominanijsja* (Moskwa: Zacharow, 2003), 149.
- 2 Władimir Grabar', *Materiały k istorii literatury mieżdunarodnogo prawa w Rossii (1647-1917)* (Moskwa: Zercalo, 2005), 390. Leonid Kamarowski pozostawił po sobie wielkie dziedzictwo naukowe: w sumie był autorem około 200 książek i artykułów, a najważniejszymi pracami są praca magisterska „Początek nieinterwencji” (1874), rozprawa doktorska „O międzynarodowym trybunale” (1881) oraz praca „Podstawowe kwestii nauki prawa międzynarodowego” (1895).
- 3 Władimir Syrych, „Kamarowski Leonid Aleksejewicz”, [w:] *Prawowaja nauka i juridiczeskaja idieologia Rossii, Encyklopediczeskij slowar' biografij* 1, red. Władimir Syrych (Moskwa: Izdatielskaja gruppa „Jurist”, 2009), 301-303.
- 4 Michaił Taube, „Graf L.A. Kamarowski (Niekrolog)”, *Żurnal Ministerstwa narodnogo proswieszczenija* 44, nr. 3 (1913): 37. „Kamarowski” jest rosyjską wersją nazwiska.
- 5 Według Michaiła Taube stało się to w 1652 roku, zob. Taube, „Graf L.A. Kamarowski”, 37. W książkach piscowych Nowogrodu Wielkiego jest adnotacja, że Paweł Komarowski już w 1626 stał się właścicielem dóbr ziemskich w okolicach tego miasta, zob. Władimir Tomsinow, *Rossijskie prawowiedy XVII-XX wiekow: Oczerki żyzni i tworczestwa*, t. II (Moskwa: Zercalo-M, 2015), 167.

generał adiutanta cesarza Aleksandra I, a nawet przez pewien okres był szefem policji w Sankt-Petersburgu. W 1803 otrzymał tytuł hrabiego Świętego Cesarstwa Rzymskiego⁶. Jego wnuk (Leonid Kamarowski) urodził się w Kazaniu, odebrał edukację domową, poznając: historię, geografę, łacinę, antyczną grekę, a także języki nowożytny: niemiecki, francuski, włoski oraz angielski⁷. W 1864 roku został przyjęty na Wydział Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego, a po czterech latach studiów rozpoczął pracę w Katedrze Prawa Międzynarodowego.

W 1869 roku skierowano go na wyjazd studyjny do Niemiec i Austro-Węgier, gdzie miał się zapoznać z funkcjonowaniem tam znajdujących się uniwersytetów. W tamtym czasie w nauce rosyjskiej szeroko stosowany był system zagranicznych wyjazdów naukowych na dwa lub trzy lata dla przyszłych wykładowców akademickich. Podczas takich eskapad niedawni absolwenci mogli podnieść swoje kwalifikacje, przyswoić sobie europejskie standardy edukacyjne i naukowe, aby następnie po powrocie móc wykorzystać je w swojej ojczyźnie, a także nawiązywać relacje z europejskimi naukowcami i uniwersytetami w celu kontynuowania wymiany i współpracy akademickiej. W 1870 roku Kamarowski wrócił do Moskwy i rozpoczął przygotowywanie pracy magisterskiej. Jednak rok później zachorował na gruźlicę i udał się na leczenie do Szwajcarii. Po jego zakończeniu zdecydował się kontynuować pracę magisterską na Uniwersytecie w Heidelbergu pod kierunkiem uznanego specjalisty z zakresu prawa międzynarodowego – profesora Johana Bluntschli'ego⁸. W 1874 roku, już po powrocie do Moskwy, miała miejsce na Uniwersytecie Moskiewskim obrona tej pracy magisterskiej zatytułowanej *Początek nieinterwencji*, zaś jej autor po tym wydarzeniu kontynuował działalność naukowo-dydaktyczną w Katedrze Prawa Międzynarodowego swojej macierzystej uczelni. W latach 1878-1879 Kamarowski przebywał na stypendium naukowym we Francji, zbierając materiały do swojej pracy doktorskiej. Poświęcił ją idei trybunału międzynarodowego. Zajął się w niej teoretycznymi podstawami utworzenia takiej instytucji, która do tej pory pozostawała jedynie w przyczynkarskich wizjach rosyjskich naukowców. Udało mu się

6 Jewgraf Komarowski, *Zapiski grafa J.F. Komarowskiego* (Sankt-Peterburg: Izdatelstwo „Ogni”, 1914), 136; Nikołaj Sobko, „Kamarowski, graf Jewgraf Fiedotowicz”, [w:] *Russkij biograficeskij słowar’ 8. Ibak – Kluczarew*, red. Alieksandr Połowcow (Sankt-Peterburg: Tipografia Gławnago Uprawlenia Udielew, 1897), 409.

7 Tomsinow, *Rossijskie prawowiedzy*, 171.

8 Leonid Kamarowski, *Naczalo niewmieszatielstwa* (Moskwa: Uniwersytetskaja tipografia [Katkow i K], 1874), IV. We wstępie do niej, zawarł skierowane do promotora podziękowanie, pisząc: „Dni spędzone z tym godnym sługą nauki należą do najjaśniejszych wspomnień w moim życiu”.

wtedy dość szeroko przedstawić swoje stanowisko w wielu kluczowych kwestiach prawa międzynarodowego oraz przeanalizować proponowane przez zagranicznych uczonych projekty funkcjonowania trybunałów międzynarodowych, jak też prześledzić dotychczasowy praktyczny model pokojowego rozwiązywania sporów, w tym przed sądami arbitrażowymi. W pracę tę zawarł swoją autorską wizję sądu międzynarodowego, działającego w ramach organizacji międzynarodowej, którego utworzenie traktował jako nieunikniony efekt końcowy postępującego rozwoju tej gałęzi prawa, której poświęcił swoją aktywność naukową⁹. Projekt Kamarowskiego zawierał nie tylko podstawy teoretyczne, ale również praktyczne wskazówki dla jego organizacji, obejmujące tak kwestie składu orzekającego, jak i struktury, jurysdykcji oraz reguł postępowania procesowego przed tym trybunałem¹⁰. Rozprawa ta spotkała się z dużym uznaniem współczesnych, którzy umieścili ją na honorowym miejscu w wykazie klasycznej literatury z zakresu prawa międzynarodowego i podkreślali jej znaczący wpływ na rozwój nauki¹¹. Wychodząc z teoretycznych założeń państwa prawnego, Kamarowski przedstawił poglądy na pochodzenie i funkcjonowanie organizacji państwowej oraz kwestii suwerenności. Uważał, że współczesne mu państwo jest jednocześnie legalne i narodowe, łącząc w sobie elementy normatywne oraz polityczne, a to dyferencjowało je od pozostałych form aktywności organizacyjnej, funkcjonujących przed jego powstaniem¹².

Wydaje się, że na poglądy Kamarowskiego w kwestii państwa prawnego, znaczący wpływ wywarła doktryna niemiecka, jak też studia u Johanna Bluntschli'ego. Wśród głównych elementów konstytuujących państwo prawa widział on: 1) ustawę zasadniczą w formie pisemnej; 2) separację szeroko rozumianych organów sprawiedliwości (policja, prokuratura oraz sądy) od innych instytucji publicznych, jak też uznanie ich niezależności i niezawisłości; 3) podporządkowanie organów administracji prawu i ich indyferentność

- 9 Zob. Leonid Kamarowsky, „De l'idee d'un tribunal international” *Revue de droit international et de legislation comparee* XV, nr. 1 (1883): 51.
- 10 Władimir Tomsinow, „Christianskaja doktryna miezdunarodnogo prawa w tworczeŝtwie L. A. Kamarowskiego,” *Wiestnik Moskowskogo Uniwersiteta*, Seria 11. Prawo, nr 3 (2019): 53.
- 11 Zob. William Butler, „Graf L. A. Kamarowski i sozdanie miezdunarodnogo suda”, [w:] *L. A. Kamarowski, O miezdunarodnom sudie*, red. Lew Szestakow (Moskwa: Zercalo, 2015), xliii; Emanuel von Ullmann et al., „Aus Der Bewegung” *Die Friedens-Warte Zeitschrift für zwischenstaatliche Organisation* 15 (1913): 29; Taube, „Graf L. A. Kamarowski”, 42; Grabar', *Materiały*, 391.
- 12 Leonid Kamarowski, *O miezdunarodnom sudie* (Moskwa: Tipografia T. Malinskowo, 1881), 461.

wobec bieżących działań politycznych; 4) istnienie dwuizbowego parlamentu, samorządu terytorialnego, a także funkcjonowanie praw politycznych i obywatelskich; 5) związek państwa i Kościoła, przy zachowaniu autonomii tego ostatniego; 6) wolność akademicką oraz swobodę badań naukowych. W sposób szczególny Kamarowski podkreślał olbrzymią rolę istnienia zorganizowanej ochrony prawnej w sferze prawa prywatnego i publicznego. Porównywał drogę ku utworzeniu państwa prawnego z rozwojem prawa międzynarodowego, w których obu to przypadkach idea ustanowienia sprawiedliwego i stabilnego porządku prawnego możliwa była wyłącznie przy wzmocnieniu oddziaływania na otoczenie samych norm prawnych¹³.

Kamarowski jawił się jako zwolennik organicznej teorii pochodzenia państwa. Organizacja państwowa w jego poglądach nie była tylko składową jej organów ani też zbiorem urzędników lub określoną liczbą osób, zamieszkujących na tym samym terytorium. Państwo widział jako żywy organizm przesycony własnym duchem¹⁴. Tak osoby fizyczne jak i prawne, jak również organizacje, czy instytucje państwowe, nie tracąc osobowości prawnej i niezależności, tworzą jako części składowe jedną osobowość państwa, z własnym charakterem i strukturą. Państwo w swojej istocie jest podobne do skomplikowanej osoby ludzkiej, z tą różnicą, że wewnątrz jego struktura pozostaje określona przez normy prawa i im podlega. Leonid Kamarowski pisał: „Im większy rozwój i doskonałość organizmu, im liczniejsze jego narządy, tym bardziej konieczny jest podział pracy między nimi i tym bardziej niezależny każdy z nich w przydzielonym mu obszarze działania”¹⁵.

Uważał, że suwerenność państw i komunikacja między nimi to dwa fundamentalne elementy prawa międzynarodowego¹⁶. Podkreślał znaczenie ich współdziałania i harmonii dla stabilnych oraz silnych relacji między państwami „jako odrębnymi jednostkami i członkami wyższej całości ludzkości”¹⁷. Co więcej, jego zdaniem bez tej komunikacji nie istniałoby sprawiedliwe prawo i porządek międzynarodowy, a w przyszłości to z nią wiązał możliwość racjonalnego i dobrowolnego ograniczenia swojej suwerenności przez państwa. Chociaż ten pogląd na zasady prawa międzynarodowego został po raz pierwszy wprowadzony do nauki nie przez samego Kamarowskiego, ale przez niemieckiego prawnika barona Carla von Kaltenborn-Stachau¹⁸,

13 Ibidem, 500.

14 Ibidem, 471.

15 Ibidem, 473.

16 Ibidem, 485.

17 Ibidem, 486.

18 Zob. Carl von Kaltenborn-Stachau, *Kritik des Völkerrechts: nach dem jetzigen Standpunkte der Wissenschaft* (Leipzig: Verlag von Gustav Mayer, 1847), 266-267.

a w rosyjskiej nauce o komunikacji jako jednym z głównych elementów rozwoju prawa międzynarodowego pisali już Fiodor Martens¹⁹ i Wsiewołod Daniewski²⁰ (na co z resztą sam Kamarowski wskazywał w swojej pracy), Kamarowski odrzucił krytykę²¹ stanowiska Kaltenborna, a jednocześnie wspierał i rozwijał te zasady, przenosząc je na płaszczyznę międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości.

Kamarowski był zwolennikiem dualizmu suwerenności, przez co rozumiał „prawo każdego państwa do wolnej, nieskrępowanej egzystencji w życiu wewnętrznym i zewnętrznym”²². Ten pogląd był również podzielany przez innych przedstawicieli doktryny prawa międzynarodowego²³ i finalnie stał się dominujący na gruncie doktryny rosyjskiej. Kamarowski pisał: „To, że dla jednostki ludzkiej wolność jest podstawową zasadą jej racjonalnego bytu, to tym samym w stosunku do państw jest suwerenność”²⁴. Uważał, że skoro państwa posiadają tak wolę, jak i osobowość, to podobnie jak człowiek, muszą funkcjonować w granicach prawa i nie mogą tym samym być ponad nim. Tak jak jednostka – osoba fizyczna – pozostaje wolna w granicach prawa, będąc zarazem z nim nierozzerwalnie połączoną, tak i państwo także jest związane zasadami tegoż prawa. Konkludował: „W nim całe prawo publiczne, jak i prywatne, powinno być w pełnym tego słowa znaczeniu uznane za prawo i korzystać z tego, czego wciąż mu odmawiają - ochrony sądowej”²⁵.

Krytykował tezy Hegla, uznające absolutyzm państwa nieposiadającego nad sobą jakiegokolwiek wyższej władzy zwierzchniej i kierującego się

-
- 19 Zob. Fiodor Martens, *O konsulach i konsulskiej jurisdikcji na wostoke* (Sankt-Peterburg: Tipografia Ministerstwa Putiej Soobszczenija [A. Bienkie], 1873), 6-21; Fiodor Martens, *Sowriemiennoje mieżdunarodnoje prawo ciwilizowanych narodow*, t. II (Sankt-Peterburg: Tipografia Ministerstwa Putiej Soobszczenija [A. Bienkie], 1883), 1-2, 361-366.
- 20 Zob. Wsiewołod Daniewski, *Istoriczeskij oczierek niejtralitietia i kritika Pariżskoj morskoj deklaracji 16-go apriela 1856 goda* (Moskwa: Tipografia K. Indricha, 1879), 329-356.
- 21 Zob. Karl Pütter, „Ueber das Princip des praktischen europäischen Völkerrechts” *Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics* 4, nr 3 (1847): 549; August von Bulmerincq, *Die Systematik des Völkerrechts von Hugo Grotius: Bis auf die Gegenwart* (Dorpat: E.J. Karow, 1858), 348.
- 22 Kamarowski, *O mieżdunarodnom sudie*, 486.
- 23 Zob. np. Fiodor Martens, *Sowriemiennoje mieżdunarodnoje prawo ciwilizowanych narodow*, t. I (Sankt-Peterburg: Tipografia Ministerstwa Putiej Soobszczenija [A. Bienkie], 1882), 294-295.
- 24 Kamarowski, *O mieżdunarodnom sudie*, 486-487.
- 25 Ibidem, 484-485.

w stosunkach zewnętrznych wyłącznie egoistycznie pojętym własnym dobrem. Podkreślał, że w takim przypadku nieuchronnym jest konflikt interesów różnych państw, w których antagonizmy te byłyby rozstrzygane nie na płaszczyźnie prawnej, ale w myśl zasady „kto silniejszy, ten ma rację”, co finalnie prowadziłoby do całkowitej negacji potrzeby istnienia prawa międzynarodowego²⁶. Takie stanowisko, jego zdaniem, jest anachronicznym reliktem przeszłości, pochodzącym z czasów dominacji rządów absolutystycznych w Europie, których genezy upatrywał jeszcze w regułach średniowiecznego feudalizmu. Stał na stanowisku, że tego rodzaju wizja jest pozbawiona szansy na jej realizację w przyszłości. Zauważał jednak, że epoka rządów absolutnych doprowadziła do powstania samej koncepcji suwerenności, szczególnie na gruncie francuskim, i że idea ta nie była statyczna – ulegała zmianom tak w przestrzeni temporalnej, jak i społecznej. Leonid Kamarowski podkreślał, że najważniejszym elementem składowym fundamentu możliwości istnienia trybunału międzynarodowego pozostaje zasada komunikacji państw. Przenika ona cały system prawa międzynarodowego, prowadząc do jego pełnej harmonii i integralności. Komunikacja to reguła istnienia wszelkich więzi funkcjonujących między państwami, zaś suwerenność to wzorzec prawny ich niezależności.

Kamarowski dyferencjował przy tym pojęcia komunikacji i stosunków między państwami. Uważał, że te ostatnie istniały nawet w czasach przedpaństwowych i przejawiały się w przypadkowych lub okresowych kontaktach grup ludzkich (rodów, wspólnot, a dopiero później państw) w zależności od potrzeb. Stwierdzał: „Różniące się w tych potrzebach stosunki prowadzą niekiedy do umów i czynności, których moc prawna leży wyłącznie w woli stron, a nie wynika z prawa wspólnego dla nich”²⁷. Za błędną uważał tezę o istnieniu norm prawa międzynarodowego wszędzie tam, gdzie funkcjonowały jakiegokolwiek relacje między narodami. Twierdził, że komunikacja jest najwyższą kategorią stosunku prawnego, opiera się na zasadach równości i wzajemności, a tym różni się od takiej relacji, w której warunki umowy mogą być niekorzystne, nie stwarzające uprawnień dla wniesienia sprzeciwu przez jedną ze stron tego kontraktu.

Formułując zasadę komunikacji Kamarowski wprowadził do systemu stosunków międzynarodowych tak istotne reguły, jak współpraca, równość i wzajemność. Suwerenność państw w ich korelacjach doznaje ograniczenia właśnie poprzez komunikację, albowiem zakłada ona prymat i obiektywność prawa międzynarodowego usytuowanego ponad organizacjami państwowymi. Zarazem jest też ona nośnikiem idei sprawiedliwości, kierowanej do ogółu ludzkości²⁸. Widział również konieczność utworzenia struktury

26 Ibidem, 488.

27 Ibidem, 494.

28 Ibidem, 495.

międzynarodowej (organizacji, unii), która umacniała by takie właśnie stosunki państwowe, finalnie nakierowane na ustanowienie powszechnego pokoju. Jednak pomysł stworzenia państwa światowego, lansowany przez jego nauczyciela Johanna Bluntschli'ego²⁹, Kamarowski postrzegał sceptycznie, uznając, że sama istota państwa na to nie pozwala. Pisał: „[...] musimy jednak powiedzieć, że państwo światowe (a nawet państwo obejmujące cały kontynent) jest niemożliwe i niepożądane przede wszystkim z punktu widzenia natury samego państwa”³⁰. Takie powszechne i wszechogarniające państwo doprowadzi bowiem do depersonalizacji narodów i ich asymilacji, a wręcz nawet do rozpadu na poszczególne, drobne fragmenty. Wraz z ekspansją terytorialną osłabia się kontrola nad przestrzeganiem prawa, a tym samym znacznie trudniej jest utrzymać ład i porządek. Ujmował to słowami: „[...] im bardziej rozprzestrzeni się państwo, tym szybciej spada dominacja w nim praw i wolności politycznej, z powodu osłabienia łączności pomiędzy centrum a okręgiem i wzmocnienia osobistej samowoli władców, którzy stają się tym bardziej zuchwali, im bardziej nieistotna jest kontrola rządu centralnego”³¹.

Konsekwencją polityki ekspansji państwa staje się samowola urzędników oraz walka o władzę w celu osobistego wzbogacenia się, zaś integralność takich organizacji państwowych może być utrzymana wyłącznie poprzez wprowadzenie dyktatury wojskowej i wewnętrzny despotyzm. Tym samym Kamarowski stał na stanowisku, że idea państwa powszechnego prowadzi do stagnacji i tyranii. Poglądy Kamarowskiego w kwestii potrzeby powołania organizacji międzynarodowej, której zwornikiem nie byłoby zjednoczenie na zasadzie jedności całej ludzkości w formie państwa, ale oparcie się na komasacji wielu narodów, harmonizowanych przez oddziaływanie prawa, wydają się więc być przełomowe dla doktryny rosyjskiego prawa międzynarodowego drugiej połowy XIX wieku. Taka organizacja, jego zdaniem, nie zniszczyłaby niezależności państw, ale połączyłaby je na zasadach komunikacji i suwerenności, które wzajemnie się ograniczałyby i uzupełniały³². Stwierdzał: „Zarówno potrzeby fizyczne, jak i duchowe powodują, że narody nawiązują między sobą stosunki, z których historycznie powstała unia międzynarodowa, jako ukoronowanie wszystkich form współzycia ludzi w społeczeństwie”³³.

29 Zob. Johann Bluntschli, *Lehre vom modernen Staat. Erster Teil* (Stuttgart: J.G. Cotta, 1886), 33-34.

30 Kamarowski, *O międzynarodnom sudie*, 497.

31 Ibidem, 498.

32 Leonid Kamarowski, *Mieżdunarodnoe prawo w XIX wiekie* (Moskwa: Tipo-litografia Towarzystwa I.N. Kusznerew i Ko, 1901), 38.

33 Kamarowski, *O międzynarodnom sudie*, 500.

Taka organizacja mogłaby dysponować niezależnymi organami o jasno określonym zakresie uprawnień, pozostając zarazem głęboko osadzona w praktyce życia politycznego, a tym samym nie być wyłącznie bytem *stricte* teoretycznym³⁴. Najbardziej istotnym elementem, wokół którego rozprze-strzenia się sfera funkcjonalności takiego podmiotu, stawał się w opinii Kamarowskiego trybunał międzynarodowy, urzeczywistniający regułę prawną komunikacji. Pisał: „W miarę gdy ten trybunał będzie dojrzewał i wra-stał w realia życia, prawo międzynarodowe stanie się bardziej namacalne, pozytywne (lub, jak mówią Niemcy, będzie coraz bardziej zobiektywizowane), państwa odczują wzmocnienie swojego bezpieczeństwa, a dla dalszego uporządkowania, ich wspólne istnienie, bez uszczerbku dla ich wewnętrznej tożsamości, otrzyma pozytywny grunt”³⁵. Powstanie takiego trybunału musi się odbyć w sposób całkowicie dobrowolny, by nie naruszyć zasady suwerenności państwa. Oznacza to, że gdy jakiekolwiek państwo zwróci się do niego z własnej woli, to tym samym przyjmuje na siebie obowiązek przestrzegania jego wyroków, ponieważ takie orzeczenia są podejmowane zgodne z prawem międzynarodowym i zasadami postępowania przed tym sądem. W opinii Kamarowskiego działalność owego trybunału nie powinna znacznie odbiegać od funkcjonującego już wówczas postępowania arbitrażowego, z tą jednak różnicą, że dużo bardziej dogodnym będzie wytoczenie sprawy przed taką jurysdykcją, aniżeli powołanie składu orzekającego w panelu arbitrażowym. Oznacza to, że werdykt trybunału będzie bardziej stabilny i niezależny, a tym samym zagwarantuje urzeczywistnienie idei sprawiedliwości w tej procedurze³⁶. Kamarowski już pod koniec XIX wieku proponował utworzenie w ramach trybunału międzynarodowego departamentów, z których to jeden miał służyć rozwiązywaniu problemów z zakresu społecznego prawa międzynarodowego, jak też zajmować się kwestiami ochrony praw człowieka. Wypowiedział na tym polu o prawie sto lat wejście w życie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Uważał zarazem, że te nowe relacje mają w przyszłości potencjalną szansę olbrzymiego rozwoju³⁷.

Zauważał, że jedną z kwestii, które zdaniem sceptyków sprawiają, że idea powołania międzynarodowego trybunału wydaje się niemożliwa do realizacji, jest brak ustaw i kodeksów, uznanych przez ogółnoświatową społeczność, na podstawie których trybunał rozwiązywałby spory. Te same argumenty podnosili krytycy tej koncepcji, negując potrzeby istnienia ponadnarodowego sądu. Uznawali, że jego istnienie godzi w zasadę suwerenności państwa. Jednak Kamarowski proponował dwutorowe rozwiązanie tych wątpliwości. Twierdził, że po pierwsze trybunał mógłby rozpatrywać sprawy

34 Ibidem, 501.

35 Ibidem, 501-502.

36 Ibidem, 524.

37 Ibidem, 527.

na bazie przyjętych umów międzynarodowych, jak też własnego statutu, co dawałoby mu możliwość istnienia nawet bez wiążących ustaw jak to bywa w prawie krajowym. Po drugie, sam trybunał powinien wpływać na rozwój prawa międzynarodowego i czynić to poprzez swoje orzeczenia. Pisał: „[...] trybunał przede wszystkim stosuje obowiązujące prawo, ale dostrzegając w nim luki i sprzeczności tworzy [...] projekty nowych międzynarodowych aktów normatywnych i czyni to starannie przy pomocy, jeśli to konieczne kompetentnych i najbardziej świątłych mężów stanu oraz prawników, a następnie przekazuje szczegółowe motywy do rozważenia i zatwierdzenia przez rządy”³⁸. Leonid Kamarowski zastrzegał przy tym jednak, że tego rodzaju regulacje prawne muszą zostać zatwierdzone przez społeczność międzynarodową, która by powoływała do tego celu specjalne kongresy. Proponował także, by projektowanemu trybunałowi międzynarodowemu szedł w sukurs istniejący już Instytut Prawa Międzynarodowego³⁹, który przygotowywałby podstawy teoretyczne dla orzeczeń tegoż sądu. Kamarowski przywiązywał wielką wagę do istnienia i roli tego Instytutu, jak też jego wpływu na rozwój prawa międzynarodowego⁴⁰. Uważnie śledził też działalność i rozwój tej instytucji informując przy tym rosyjskich czytelników o wszystkich wydarzeniach w nim zachodzących⁴¹. W swoich artykułach określał go „organem wspólnej pracy naukowej” działającym na rzecz prawa międzynarodowego i nader pozytywnie oceniał jego funkcjonowanie wierząc, że „stoi odważnie na straży prawdy i sprawiedliwości”, a jednocześnie „pracuje nad wzmocnieniem i rozszerzeniem pokoju w życiu narodów”⁴².

W rozwiązaniach tych pojawiał się także problem natury *stricte* teoretycznej: czy międzynarodowy trybunał byłby uprawniony do rozpatrywania sporów międzypaństwowych bez naruszania suwerenności i ingerencji w wewnętrzne sprawy podmiotu prawa międzynarodowego? Ustosunkowując się do tej kwestii Kamarowski podnosił, że jurysdykcja trybunału międzynarodowego nie rozciąga się na sprawy wewnętrzne państwa, a każdy naród

38 Ibidem, 529-530.

39 Instytut Prawa Międzynarodowego (IIL) został założony 8 września 1873 r. w Belgii przez jedenastu uznanych prawników, specjalistów z zakresu prawa międzynarodowego. Instytut był społecznością badaczy i uczonych, a jego celem miało stać się promowanie rozwoju prawa międzynarodowego. Zob.: oficjalna strona Instytutu Prawa Międzynarodowego. <https://www.idi-iil.org/en/>.

40 Od 1891 jest pełnoprawnym członkiem Instytutu Prawa Międzynarodowego. Zob. Taube, „Graf L. A. Kamarowski”, 39.

41 Grabar', *Materiały*, 392.

42 Leonid Kamarowski, „Prazdnik dwadcatipiatilietija instituta mieždunarodnago prawa. (1873-1898)” *Russkaja mysl'* 19, nr 12 (1898): 47.

zachowuje prawo do samoobrony, bez konieczności uciekania się do pomocy trybunału. Uważał także, że ten ostatni może na wniosek stron przyjąć też rolę pośrednika, udzielającego porad stronom sporu, a nawet byłby zdolny do wydawania im zaleceń, również w przypadku, gdy nie zwróciły się one do niego bezpośrednio i w ten sposób przyczyniałby się do pokojowego rozwiązania wszelkich konfliktów międzynarodowych. Podsumowując te rozważania, Kamarowski stwierdzał: „Wraz z sukcesem międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości obszar tych praw naturalnie się zawęzi: państwa uświadomią sobie, że prawne (a nie polityczne) zdefiniowanie i ograniczenie ich autokracji jest dla nich najlepszym wzmocnieniem”⁴³.

Ustosunkowując się do pojawiających się też poglądów, że przeszkodą w zaistnieniu trybunału międzynarodowego jest brak sankcji, wymuszającej egzekucję jego orzeczeń, Kamarowski proponował, by przeanalizować status prawa międzynarodowego i krajowego. Zauważał, że choć na gruncie cywilistyki istnieje równość podmiotów, to jednak w sferze prawa administracyjnego pojawiają się organy, które sytuują się niejako ponad podmiotami stosunków cywilnoprawnych i czuwają nad przestrzeganiem norm prawnych. Taki model wzmacnia prawo, czyniąc je bardziej realnym i sprawiedliwym. Przymus jednak, w opinii Kamarowskiego, nie jest immanentną cechą samego prawa. W idealnym porządku prawnym do którego powinny dążyć wszystkie państwa, uczestniczący w nim świadomie i dobrowolnie podporządkowują się wymogom, płynącym z treści norm prawnych⁴⁴. Zauważał jednak przy tym, że człowiek jest daleki od doskonałości i zwykł przedkładać swój własny interes ponad dobro wspólne, a w takich przypadkach istnienie instytucji przymusu wydaje się być konieczne i nieuniknione. W rezultacie istotą przymusu staje się „[...] panowanie prawa nad ludźmi zjednoczonymi w jakimkolwiek społeczeństwie”⁴⁵. Stąd też, nawet bez sankcji prawo może być „pozytywne”, gdy przybiera formę ustawy lub odwołuje się do uznanego zwyczaju i jeżeli jest stosowane przez trybunał przy wydawaniu orzeczenia kończącego sprawę, tak jak w przypadku orzeczeń sądów honorowych czy kościelnych, chociaż nie stoi za nimi „[...] władza policyjna państwa”⁴⁶.

Na gruncie prawa międzynarodowego państwa-członkowie organizacji międzynarodowych muszą podporządkowywać się ich regułom, a to samo przez się w sposób domniemany kreuje przymusowy mechanizm rozwoju międzynarodowego, który działa na rzecz dobra wspólnego wszystkich tych krajów. Reasumując, Kamarowski wyciąga *ipso facto* następujące wnioski dotyczące idei powołania ponadpaństwowego trybunału:

43 Kamarowski, *O międzynarodowym sądzie*, 530.

44 Ibidem, 536.

45 Ibidem.

46 Ibidem, 537.

1. Sąd taki powinien stosować argumenty polityczne. Oznacza to, że państwa do niego przystępujące czynią to dobrowolnie i uznają jego jurysdykcję. Niewykonanie orzeczenia takiego sądu skutkuje utratą reputacji państwa strony, które odmówiło wykonania orzeczenia. Trybunał musi stale przypominać państwu o poczuciu ich wartości, jak też honorze. Kamarowski ujmował to słowami: „Tym bardziej niewybaczalne byłoby z ich strony, gdyby odwołali się do jego decyzji, a następnie arbitralnie jej nie zaakceptowali”⁴⁷;
2. Po bezskutecznym upływie terminu wykonania orzeczenia, druga strona dysponuje uprawnieniem, do zastosowania środków przymusu, takich jak: czasowe pozbawienie państwa nierespektującego orzeczeń członkostwa w trybunale, zerwanie stosunków dyplomatycznych, wypowiedzenie umów międzynarodowych, zakaz wjazdu do innych państw obywatelom i poddanym strony, blokada ekonomiczna i morska. W sytuacjach skrajnych Kamarowski dopuszczał *ius ad bellum* – wypowiedzenie wojny temu państwu, które w tym przypadku staje się sankcją ostateczną⁴⁸. Stosując takie sankcje, sąd może wydawać specjalne zezwolenie w każdej indywidualnej sprawie „w granicach ściśle określonych przez prawo pozytywne”, które musi zostać zatwierdzone przez kongresy organizacji międzynarodowej;
3. Jednocześnie wraz z rozwojem prawa międzynarodowego powstanie również nowa instytucja, która będzie odpowiedzialna za urzeczywistnienie proponowanych środków przymusu wobec państw, które nie zastosują się do orzeczeń.

Kamarowski pisał: „W narodach z sukcesami cywilizacji rośnie coraz większa potrzeba pokoju: doprowadzi to do międzynarodowej organizacji, która wyjdzie i rozwinie się z międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości”⁴⁹.

Przemyślenia Kamarowskiego cechowała ogromna filantropia i wiara w cywilizowany rozwój społeczeństwa, które samo zrozumie znaczenie przestrzegania prawa międzynarodowego i porzuci wojny jako narzędzia polityki, zawierając w ten sposób swoisty, nieartykułowany światowy traktat społeczny, w którym każdy powinien przestrzegać ustalonego porządku dla własnego i powszechnego dobra i nie czynić tego pod groźbą kary. Podobnie jak w najbardziej rozwiniętych państwach ludzie nie łamią prawa, ponieważ zdają sobie sprawę z jego znaczenia, a nie strachu przed nim, w międzynarodowym porządku prawnym pojawi się powszechne porozumienie dotyczące tego, że państwa dobrowolnie zgodzą się na wykonywanie decyzji trybunału, a to oznacza przejście do międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości

47 Ibidem.

48 Ibidem, 537-538.

49 Ibidem, 538.

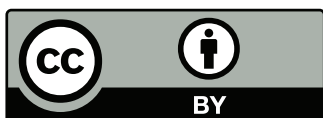
i nowego etapu rozwoju ludzkości. Kamarowski konkludował: „W ten sposób sprawiedliwość międzynarodowa będzie powoli i pośród ciężkiej walki, najpierw na ziemi Europy i Ameryki, a potem, w oddali czasu, kiedy chrześcijańska zasada braterstwa narodów uzyska powszechne uznanie prawne i kiedy cywilizacja nauczy wszędzie szacunku dla osoby ludzkiej, będzie się opierać na nowych zasadach i w doskonalszych formach obejmie cały świat”⁵⁰.

Bibliografia

- Bluntschli Johann, *Lehre vom modernen Staat. Erster Teil*. Stuttgart: J. G. Cotta, 1886.
- von Bulmerincq August, *Die Systematik des Völkerrechts von Hugo Grotius: Bis auf die Gegenwart*. Dorpat: E.J. Karow, 1858.
- Butler William, „Graf L. A. Kamarowski i sozдание międzynarodowego suda”, [w:] *L. A. Kamarowski, O międzynarodnom sudie*, red. Lew Szestakow. xxxv-xliii. Moskwa: Zercalo, 2015.
- Daniewski Wsewołod, *Istoriczeskij oczierek niejtralitietia i kritika Parizskoj morskoj deklaracji 16-go apriela 1856 goda*. Moskwa: Tipografia K. Indricha, 1879.
- Grabar’ Władimir, *Materiały k istorii literatury międzynarodowego prawa w Rossii (1647-1917)*. Moskwa: Zercalo, 2005.
- Kaltenborn-Stachau, Carl von. *Kritik des Völkerrechts: nach dem jetzigen Standpunkte der Wissenschaft*. Leipzig: Verlag von Gustav Mayer, 1847.
- Kamarowskaja Jekaterina, Jewgraf Komarowski. *Grafinia Kamarowskaja. Wospominanija*. Moskwa: Zacharow, 2003.
- Kamarowski Leonid, „Prazdnik dwadcatipiatilietija instituta międzynarodowego prawa. (1873-1898)” *Russkaja mysl’* 19, nr 12 (1898): 36-47.
- Kamarowski Leonid, *Mieżdunarodnoe prawo w XIX wiekie*. Moskwa: Tipografia Towarzystwa I.N. Kusznerew i Ko, 1901.
- Kamarowski Leonid, *Naczalo niewmieszatielstwa*. Moskwa: Uniwersytetskaja tipografia [Katkow i K], 1874.
- Kamarowski Leonid, *O mieżdunarodnom sudie*. Moskwa: Tipografia T. Malinskowo, 1881.
- Kamarowsky Leonid, „De l’idée d’un tribunal international” *Revue de droit international et de législation comparée* XV, nr 1 (1883): 44-51.
- Komarowski Jewgraf, *Zapiski grafa J.F. Komarowskogo*. Sankt-Peterburg: Izdatelstwo „Ogni”, 1914.
- Martens Fiodor, *O konsulach i konsulskoj jurisdikcji na wostoke*. Sankt-Peterburg: Tipografia Ministerstwa Putiej Soobszczenija [A. Bienkie], 1873.

50 Ibidem, 542.

- Martens Fiodor, *Sowriemiennoje mieżdunarodnoje prawo ciwilizowanych narodow*, t. I. Sankt-Peterburg: Tipografia Ministerstwa Putiej Soobszczennija [A. Bienkie], 1882.
- Martens Fiodor, *Sowriemiennoje mieżdunarodnoje prawo ciwilizowanych narodow*, t. II. Sankt-Peterburg: Tipografia Ministerstwa Putiej Soobszczennija [A. Bienkie], 1883.
- Pütter Karl, „Ueber das Princip des praktischen europäischen Völkerrechts” *Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics* 4, nr 3 (1847): 535-62. <http://www.jstor.org/stable/40734653>.
- Sobko Nikołaj, „Kamarowski, graf Jewgraf Fiedotowicz”, [w:] *Russkij biograficzeskij slowar’ 8. Ibak – Kluczarew*, red. Alieksandr Połowcow. 409. Sankt-Peterburg: Tipografia Gławnago Uprawlenia Udziełow, 1897.
- Syrych Władimir, „Kamarowski Leonid Aleksejewicz”, [w:] *Prawowaja nauka i juridiczeskaja idieologia Rossii, Encyklopediczeskij slowar’ biografij* 1, red. Władimir Syrych. 301-303. Moskwa: Izdatielskaja grupa „Jurist”, 2009.
- Taube Michaił, „Graf L.A. Kamarowski (Niekrolog)”, *Żurnal Ministerstwa narodnogo proswieszczenija* 44, nr 3 (1913): 37-47.
- Tomsinow Władimir, „Christianskaja doktryna mieżdunarodnogo prawa w tworczeństwie L. A. Kamarowskogo” *Wiestnik Moskowskogo Uniwersiteta*, Seria 11. Prawo, nr 3 (2019): 38-67.
- Tomsinow Władimir, *Rossijskie prawowiedy XVII-XX wiekow: Oczerki żyzni i tworczeństwa*, t. II. Moskwa: Zercalo-M, 2015.
- von Ullmann Emanuel, Otfried Nippold, Walther Schücking, Robert Piloty, Hermann Maier, „Aus Der Bewegung” *Die Friedens-Warte Zeitschrift für zwischenstaatliche Organisation* 15 (1913): 27-29.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.

For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>